Ioan MILICĂ

Imaginarul creştin în denumirile populare româneşti de plante (II)*

I.M. – lect. univ. dr., Departamentul de românistică, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi. Domenii de competenţă: lingvistică generală, retorică, stilistică şi poetică. Autor al volumului *Expresivitatea argoului* (2009). Co-editor al mai multor volume şi membru în colectivele ştiinţifice şi redacţionale ale unor publicaţii periodice precum „Text şi discurs religios" (Iaşi), „Limba Română" (Chişinău), „Argotica" (Craiova) şi „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi".

Analiza faptelor de limbă prezentate în cele ce urmează a fost realizată urmărindu-se două aspecte de bază: procedeele lexical-formative dominante în vocabularul etnobotanic românesc şi imaginarul botanic creştin reflectat de fitonime. O atenţie sporită a fost acordată compuselor în a căror structură intră constituenţi ce aparţin domeniului-sursă avut în vedere: creştinismul.

2. *Formarea cuvintelor*

Răsfoirea dicţionarelor şi enciclopediilor româneşti de etnobotanică (Borza, 1968; Drăgulescu, 2010; Florea Marian, 2008-2010; Panţu, 1906; Pârvu, 2002-2005) arată că cele mai productive mecanisme de formare a numelor de plante sunt derivarea şi compunerea. În chip firesc, cele două procedee lexical-formative sunt responsabile de apariţia a două clase de denumiri populare de plante: *fitonimele simple* (*sintetice*), alcătuite dintr-un singur cuvânt, şi *fitonimele complexe* (*analitice*), formate din doi sau mai mulţi constituenţi lexicali. Spre deosebire de această organizare a vocabularului etnobotanic românesc, nomenclatura ştiinţifică este exclusiv analitică; în botanica ştiinţifică, orice denumire are un *constituent / nume gene-*

* Continuare. Partea I în nr. 1, 2014, p. 69-79.

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

ric (engl. *generic name*), prin care este desemnat taxonul de rang superior, al genului, și un *constituent / atribut specific* (engl. *specific epithet*), prin care este desemnat taxonul de rang inferior, al speciei.

2.1. **Derivarea**

Dintre toate tipurile de afixare, sufixarea este mecanismul cel mai eficient în formarea denumirilor populare de plante[12]. Derivatele-fitonime fac, de regulă, trimitere la: 1) aspectul general al plantei sau al uneia dintre părțile constitutive: *ghimpoasă*[13] (Arcticum lappa); 2) coloritul plantei sau al uneia dintre părți: *albăstrică*[14] (Aster tripolium); 3) gustul sau mirosul plantei ori al uneia dintre părți: *dulcișor*[15] (Hedysarum grandiflorum); *mirodele*[16] (Diplotaxis tenuifolia); 4) „comportamentul" plantei: *somnișor*[17] (Calamintha clinopodium); 5) proprietățile sevei: *lăptic*[18] (Euphorbia cyparissias); 6) întrebuințarea plantei, cu următoarele subclase: a) terapeutică: *negelariță*[19] (Chelidonium majus); b) magică: *drăgostiță*[20] (Sedum maximum); c) ornamentală: *bucuriță*[21] (Euphrasia stricta); d) practică: *măturișcă*[22] (Artemisia annua); 7) locul: a) de creștere: *băltățele*[23] (Ranunculus acris); b) de origine reală sau presupusă: *turcoaice*[24] (Zinnia elegans); 8) perioada de apariție, maturizare sau înflorire, cu subclasele: a) momentul zilei: *zorele*[25] (Convolvulus arvensis); b) anotimpul: *primăveriță*[26] (Galanthus nivalis); c) sărbătorile: *crăciunele*[27] (Euphorbia pulcherrima).

În lumina acestei succinte clasificări trebuie arătat că domeniile-sursă ale terminologiei etnobotanice constituie o tipologie cuprinzătoare care pune în prim-plan dimensiunea antropologică a vocabularului botanic popular. Domeniile-sursă cel mai ușor de recunoscut stau în legătură cu referințe precum:

– alimentele: *plăcințele*[28] (Trollius europaeus); *untișor*[29] (Taraxacum officinale);

– animalele: *vulpoi*[30] (Sorghum halepense);

– banii: *bănucei, bănuței, bănuțele*[31], *părăluțe*[32] (Bellis perennis);

– corpurile cerești: *steluță*[33] (Aster alpinus); *soreancă*[34] (Heliantus annuus);

– etnia: *țigănuțe*[35] (Tagetes patula).

– ființele supranaturale: *zmeoaică*[36] (Laserpitium archangelica);

– insectele: *puricică*[37] (Polygonum persicaria);

– obiectele de uz cotidian: *găletuși*[38] (Aquilegia vulgaris); *pungulițe*[39] (Capsella bursa-pastoris);

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

– părțile corpului: *limbariță*[40] (Alisma plantago-aquatica);
– păsările: *vulturică*[41] (Hieracium aurantiacum);
– alte plante: *grâușor*[42] (Ranunculus ficaria);
– relațiile sociale: *uncheșel*[43] (Nigella damascena);
– vestimentația și podoabele: *cerceluț*[44] (Fuchsia coccinea) etc.

Departe de a fi complet, acest repertoriu trebuie să includă și denumirile cu rezonanță creștină, iar numele de plante aferente domeniului pot fi puse în relație cu patrimoniul folcloric de mituri, legende apocrife și alte narațiuni simbolice care stau alături de ideologia, ritualurile și practicile religioase ce caracterizează viața spirituală tradițională a comunităților creștine.

O succintă trecere în revistă a subdomeniilor care constituie ***imaginarul botanic creștin*** *reflectă* existența unor fitonime sintetice referitoare la:

– ***sfinți***: în folclorul românesc, unii sfinți se bucură de mare popularitate. O deosebită însemnătate în asigurarea acestui prestigiu pare să o fi avut suprapunerea sărbătorilor creștine peste vechi rituri agrare și magice, așa cum s-a întâmplat, de pildă, cu ziua Sf. Gheorghe [(23 aprilie), care coincide, în mare, cu mijlocul primăverii astronomice, deci cu perioada de vârf a unor lucrări agrare] și cu ziua Sf. Dumitru [(26 octombrie), care coincide, în mare, cu mijlocul toamnei, așadar, cu perioada de încheiere a multor lucrări agricole]. Alți sfinți, precum Sf. Petru și Pavel, sunt considerați de popor păzitorii raiului. O altă credință foarte răspândită este că de ziua Sf. Ion (24 iunie) cerurile se deschid și toate necuvântătoarele capătă darul vorbirii. De altfel, ziua solstițiului de vară este asociată cu numeroase superstiții, ritualuri și practici magice. Sf. Ilie, alungătorul de draci, sărbătorit pe 20 iulie, se bucură de mare prețuire în folclorul românesc[45]. Un colind transilvănean cules în 1873 de la un student transilvănean și publicat în colecția Teodorescu (1885: 33) sintetizează în chip ilustrativ importanța sfinților cu care românii și-au împodobit numeroase creații folclorice: *„la scaunul Domnului, / la scaun de judecată / und' s'adună lumea toată, / measă mândră mi-e întinsă / și de sfinți masa-i coprinsă:/ de Ion, sfântul Ion, / de Ilie, sfânt Ilie / și Petru, sfântul Petru, / cu toți sfinții d'a'mpreună / ospătând cu voiă bună"*. În calitate de matrice denominative pentru unele nume populare de plante, numele acestor sfinți au stat în mod natural la baza unor creații lexicale precum *dumitri-*

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

ță[46] (Aster salingnus, Begonia semperflorens, Sedum sieboldii) < (Sf.) *Dumitru* + suf. *-iță*; *georgițe*[47] (Convallaria majalis) < (Sf.) *George* + suf. *-iță*; *sângiorgel*[48] (Pulmonaria angustifolia, Pulmonaria officinalis) < *Sângeorgiu* + suf. *-el* sau *petreancă*[49] (Asclepias syriaca, Heliosperma quadrifidum) < (Sf.) *Petru* + suf. *-eancă*. Alte denumiri populare împrumutate de la alte popoare, cum ar fi, de pildă, *cristoforiță* (Actaea spicata) < (Sf.) *Cristofor* + suf. *-iță*, perpetuează credința că sfântul a binecuvântat planta pentru a-i apăra pe creștini de boli cumplite ca ciuma, iar astfel de credințe au infuzat imaginarul omului medieval. Credința în puterea tămăduitoare a cristoforiței este, după cum demonstrează Rolland (1896/I: 129-130), pan-europeană, aspect probat de marele inventar de denumiri etnobotanice dezvoltate după același tipar.

– ***sărbători***: pe lângă celebrările sfinților creștini, marile sărbători ale creștinătății, Nașterea și Învierea Domnului, sunt reprezentate în vocabularul botanic popular de derivate precum *crăciunele*[50] (Bergenia lingulata, Rhipsalis pachyptera) < *Crăciun* + suf. *-ele* sau *păștele*[51] (Anemone nemorosa) < *Paște* + suf. *-ele*, iar astfel de fitonime pun în evidență motivarea culturală a denumirilor de plante.

– ***Fecioara Maria***: există foarte puține derivate care oglindesc venerația poporului român față de Maica Domnului, un exemplu tipic fiind rom. *mărioare*[52] (Callistephus chinensis) < *Maria* + suf. *-ioare*, denumire ce semnalează că planta ajunge la maturitate în preajma Adormirii Maicii Domnului (15 august). Numărul foarte restrâns de derivate care au ca sursă numele Fecioarei Maria este însă compensat de numărul mare de compuse al căror nucleu imagologic și denominativ este reprezentat de Sf. Maria. Dacă plasăm frumosul șir de fitonime analitice în vastul peisaj al creațiilor folclorice românești dedicate Maicii Domnului și faptelor acesteia (Marian, 1904; Pamfile, 2008; Niculiță-Voronca, 2008; Teodorescu, 1885), se poate concluzia, în acord cu Mircea Eliade (1936: 33-39), că: *„Maica Domnului s'a descoperit sufletului popular românesc sub forma sa cea mai umană, mai familiară. Legendele românești asupra Maicii Domnului întrec în frăgezimea sentimentului care le-a creiat, chiar cele mai umile legende medievale germanice. Este o trăsătură caracteristică a sufletului poporului românesc de a se apropia de tainele suprafirești ale creștinismului cu umilință dar și cu o cordială spontaneitate. Este o trăsătură caracteristică, asta, dar și o dovadă de tăria sentimentului religios românesc"*.

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

– ***personaje biblice***: rom. *adămească*[53] (Ajuga laxmannii) < *Adam* + suf. *-ească* este o creație lexicală formată, cel mai probabil, după modelul altui fitonim, *avrămească*[54] (Ajuga laxmannii); cea de-a doua denumire populară este, dacă le dăm crezare unor botaniști români, o etimologie populară în care este implicat numele patriarhului biblic Avram. Un alt nume popular mai sugestiv, *barba-boierului*, indică și mai bine asocierea figurată pe care imaginația populară a stabilit-o între forma inflorescenței și sfintele personaje cu bărbi albe și lungi, prezente în iconografia religioasă. Mai mult decât atât, în folclorul românesc, Adam, adesea denumit *Moș Adam*, are o bogată rețea de reprezentări literare, fapt probat de textele folclorice prezente în colecțiile de referință (cf. Pamfile 2008/I, Teodorescu 1885). Același lucru poate fi afirmat despre biblicul Avram și despre planta numită *avrămească* (cf. Tocilescu & Țapu, 1980/I: 154, 350; III: 89, 151 etc.). Ilustrativ pentru înțelegerea uzului popular al plantelor și pentru aprecierea simbolismului lor ni se pare, de pildă, descântecul „în contra lipitorii și sburătorului", inclus în colecția Teodorescu (1885: 379), pe care îl redăm cu ortografia actuală: *„avrămeasă, / hristineasă, / drăgan, / leuștean, / și odolean, / mătrăgună, / sânge-de-nou-frați, / iarba ciutei / și muma-pădurii / cum se sparge târgul / cum se sparge Oborul / așia să se spargă faptul / și lipitura, / și sburătorul"*.

– ***ființe celeste***: rom. *îngeraș*[55] (Begonia rex) < rom. *înger* + suf. *-aș* denumește o plantă al cărei nume este motivat de similaritatea pe care poporul a descoperit-o între aripile îngerilor și frunzele plantei. Același tipar este prezent și în denumirea științifică: în cazul binomului *Angelica archangelica*, constituentul generic *Angelica* se situează în descendența denumirii savante latinești *herba angelica*, ilustrativă în a semnala că în conștiința omului medieval planta era considerată ca având proprietăți curative (Quattrocchi, 2000/I: 141). Un astfel de traseu denominativ legitimează afirmația că unele denumiri științifice ale plantelor au ca prototipuri denumiri populare.

– ***diavol***: rom. *drac* a dar naștere unei ample terminologii etnobotanice constând atât din fitonime sintetice, precum *dracă*[56] (Paliurus spina-christi, Xantium spinosum), *drăcoaică*[57](Paliurus spina-christi), *drăcușor*[58] (Anthurus archeri), cât și din fitonime analitice la care ne vom referi mai jos.

– ***oameni ai bisericii***: clerul și monahii au în folclorul românesc reprezentări literare nu întotdeauna măgulitoare, dat fiind că diverse spe-

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

cii de texte folclorice pun aceste personaje în lumina critică a satirei. Această coordonată a imaginarului popular se regăsește și în terminologia poporană a plantelor[59], mai cu seamă în cazul fitonimelor compuse. Derivate precum *călugărei* (Erythronium dens-canis) < *călugăr* + suf. *-el, ~i*, *călugărași* (Knautia arvensis) < + suf. *-aș, ~i*, *călugărișoară*[60] (Succisa pratensis) < *călugăr* + suf. *-ișoară* fie subliniază asemănarea pe care imaginația populară o stabilește între aspectul plantelor și înfățișarea ori ținuta monahală, fie sugerează că respectivele plante sunt cel mai adesea cultivate în grădinile monastice sau cresc în preajma mănăstirilor.

– ***obiecte de cult***: rolul crucial rezervat religiei în viața comunităților creștine a determinat formarea unor nume comune de plante care au ca baze lexicale termeni denumind obiecte bisericești: *candeluță*[61] (Aquilegia vulgaris) < *candelă* + suf. *-uță*, *prescuriță*[62] (Sempervivum soboliferum) < *prescură* + suf. *-iță*.

Dintre subdomeniile amintite, cea mai bogată reprezentare lexicală se remarcă în cazul derivatelor formate de la nume de sfinți, cărora le asociem și denumirile formate prin derivare de la numele marilor sărbători. Evidențele lexicale prezente în dicționarele și enciclopediile etnobotanice susțin constatarea că una dintre categoriile centrale ale vocabularului popular al plantelor – timpul – este codificată lingvistic, luându-se ca reper diviziunile simbolice ale calendarului creștin. În conjuncție cu alte realități culturale și lingvistice, precum literatura populară, toponimele sau antroponimele, serii lexicale precum *dumitraș* (Aster novae-angliae), *dumitrici*, *dimitrițe* (Chrysanthemum indicum), *dumitrie* (Sedum sieboldii) și *dumitriță*[63] (Aster salingnus, Begonia semperflorens, Sedum sieboldii) atestă prestigiul pe care o sărbătoare creștină îl poate avea în conștiința populară. Mai mult decât atât, fundamentul ritualic al numelor de plante cu rezonanță creștină nu poate fi negat dacă sunt avute în atenție familii lexicale dezvoltate, de felul celei ce are ca nucleu *Crăciunul*: *crăciunărească*, *crăciunărică* (Epiphyllum truncatum), *crăciunel* (Bergenia crassifolia, Epiphyllum truncatum, Phyllocactus ackermannii, Rhipsalis crispata), *crăciunele* (Bergenia lingulata, Rhipsalis pachyptera), *crăciuniță* (Begonia semperflorens, Bergenia crassifolia, Bergenia lingulata, Epiphyllum truncatum), *crăciuneasă* (Epiphyllum truncatum, Phyllocactus ackermannii), *crăciunească*[64] (Epiphyllum truncatum).

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

Note

[12] La rigoare, se poate trasa o distincție între derivatele formate inițial pe terenul limbii române și mai apoi adoptate în vocabularul etnobotanic și derivatele care denumesc plante în mod exclusiv, însă această problemă nu formează obiectul analizei de față.
[13] Drăgulescu 2010: 285; rom. *ghimpoasă* < rom. *ghimpe* + suf. *-oasă*.
[14] Drăgulescu 2010: 32; rom. *albăstrică* < rom. *albastră* + suf. *-ică*.
[15] Drăgulescu 2010: 238; rom. *dulcișor* < rom. *dulce* + suf. *-işor*.
[16] Drăgulescu 2010: 407; rom *mirodele* < rom. *mirodie*, cuvânt de origine grecească, cel mai probabil împrumutat prin bulgară, întrebuințat în trecut pentru a desemna, mai întâi, *pătrunjelul*, și, prin extensie, o clasă mai largă de plante aromatice.
[17] Drăgulescu 2010: 575; rom. *somnișor* este un derivat al rom. *somn*.
[18] Drăgulescu 2010: 348; rom. *lăptic* este un diminutiv al substantivului *lapte*. Termenul desemnează albeața sevei.
[19] Drăgulescu 2010: 428; în trecut, planta era folosită în leacurile contra negilor.
[20] Drăgulescu 2010: 236; rom. *drăgoștiță* este un derivat al subst. *dragoste.* Fitonimul indică folosirea plantei în descântece de dragoste.
[21] Drăgulescu 2010: 97.
[22] Drăgulescu 2010: 394; rom. *măturișcă* < rom. *mătură* + suf. *-işcă*.
[23] Drăgulescu 2010: 60; denumirea populară semnalează că planta crește în zone de baltă și mlăștinoase.
[24] Drăgulescu 2010: 628 consideră că *„numele ar putea sugera naționalitatea femeilor de la care româncele au luat planta pentru a o cultiva în grădini”*.
[25] Drăgulescu 2010: 670; numele comun sugerează că planta își deschide inflorescența în zorii zilei.
[26] Drăgulescu 2010: 507; denumirea este ilustrativă în a semnala că planta crește la începutul primăverii.
[27] Drăgulescu 2010: 208; fitonimul indică perioada de maturizare a plantei.
[28] Drăgulescu 2010: 488; diminutivul cu formă de plural este motivat de forma frunzelor.
[29] Drăgulescu (2010: 637-638) notează că în popor s-a încetățenit credința că ierbivorele domestice care mănâncă planta vor da lapte mai bun pentru prepararea unor produse ca brânza sau untul.
[30] Drăgulescu 2010: 663; deși obscură, analogia prin care planta este asociată cu animalul ar putea indica că aceasta crește în habitatul natural al vulpii. Conform unei alte ipoteze, impactul plantei asupra habitatului este, prin transfer metaforic, asemănător cu instinctul de prădător al animalului care în conștiința colectivă simbolizează viclenia.
[31] Drăgulescu 2010: 62.
[32] Drăgulescu 2010: 463. Seria de denumiri etnobotanice prin care monedele sunt asociate cu aspectul florilor sau al frunzelor este mai amplă.
[33] Drăgulescu 2010: 587. Denumirea este motivată de similitudinea stabilită în imaginația poporului între inflorescențele unor plante și forma aparentă a stelelor pe bolta cerească, aspect amplu codificat și în nomenclatura științifică a plantelor. Diminutivul codifică dimensiunile reduse ale plantei.

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

[34] Drăgulescu 2010: 576. Numele codifică abilitatea plantei de a sta cu „fața" la soare în timpul zilei, proprietate denumită *heliotropism*.
[35] Drăgulescu 2010: 634. După cum indică numele, această plantă cu flori este asociată cu vestimentația viu colorată a țiganilor și cu comportamentul lor stereotipic.
[36] Drăgulescu 2010: 669.
[37] Drăgulescu 2010: 514. Fitonimul sugerează că planta este întrebuințată pentru a alunga puricii.
[38] Drăgulescu 2010: 276. Această denumire populară este motivată de asemănarea pe care poporul o găsește între inflorescența plantei și un obiect de uz cotidian în gospodăria țărănească.
[39] Drăgulescu 2010: 513. Denumirea comună cea mai cunoscută este traista-ciobanului, denumire codificată și în constituentul specific al binomului științific întrebuințat de botaniști.
[40] Drăgulescu 2010: 357; rom. *limbariță* < rom. *limbă* + suf. *-ariță*. Denumirea este motivată de aspectul frunzelor.
[41] Drăgulescu 2010: 663; rom. *vulturică* < rom. *vultur* + suf. *-ică*. Termenul etnobotanic pare a-și avea originea în credința că păsări de pradă precum vulturul sau șoimul consumă planta pentru a-și îmbunătăți vederea.
[42] Drăgulescu 2010: 297; rom. *grâușor* < rom. *grâu* + suf. *-ușor*. Numele popular indică asemănarea cu grâul.
[43] Drăgulescu 2010: 636; rom *uncheșel* < rom. reg. *uncheș* + suf. *-el*. Fitonimul pare motivat de asemănarea pe care imaginația populară o stabilește între forma mugurilor și capul unui om bătrân.
[44] Drăgulescu 2010: 154; rom. *cerceluț* < rom. *cercel* + suf. *-uț*. Denumirea populară trebuie pusă pe seama metaforei prin care florile plantei sunt asemănăte cu cerceii.
[45] Vezi Pamfile 2008, Niculiță-Voronca 2008.
[46] Drăgulescu 2010: 239.
[47] Drăgulescu 2010: 281.
[48] Drăgulescu 2010: 552.
[49] Drăgulescu 2010: 478.
[50] Drăgulescu 2010: 208.
[51] Drăgulescu 2010: 467.
[52] Drăgulescu 2010: 389.
[53] Drăgulescu 2010: 26.
[54] Drăgulescu 2010: 50.
[55] Drăgulescu 2010: 339.
[56] Drăgulescu 2010: 234.
[57] Drăgulescu 2010: 235
[58] Drăgulescu 2010: 235.
[59] A se vedea, de pildă, Teodorescu 1885, Tocilescu & Țapu 1980.
[60] Drăgulescu 2010: 140.
[61] Drăgulescu 2010: 128.
[62] Drăgulescu 2010: 506.
[63] Drăgulescu 2010: 239.
[64] Drăgulescu 2010: 208.

BDD-A20709 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)